

پروفسور عطا کریم برق

پس از استقلال هند دو شخصیت والا مقام فارسی از ایالت بنگاله برخاستند که در سراسر کشور، نام این ایالت را بلند آوازه کردند. آنها دکتر محمد اسحاق و دکتر عطا کریم برق بودند که عزیزترین شاگرد دکتر محمد اسحاق یعنی دکتر عطا کریم، به عنوان دانشمندی برجسته در افق زبان فارسی طلوع کرد که نه فقط در هند بلکه در ایران هم به سبب خدمات ارزنده‌اش به زبان و ادب فارسی درخشید و دیگر انوار زبان و ادب فارسی را هم روشنی بخشید.

دکتر عطا کریم برق در تاریخ ۱۶ ژوئیه سال ۱۹۱۸ م. در قریه «چارگاوان» در حوزه «مونگیر» در ایالت بیهار در خانواده‌ای محترم و معزز چشم به جهان گشود. نام پدرش شیخ محبوب علی بود.^۱ وی پس از تحصیلات مقدماتی در مدرسه محلی به کلکته آمد و تا واپسین دم حیات در آن سکونت گزید.^۲ وی در کلکته به ترتیب، دوره دیپلم و لیسانس را در سال‌های ۱۹۳۹ م. و ۱۹۴۳ م. در هنرستان ام. ال جویلی و دانشکده پریدنسی گذراند.^۳ وی بعد از دریافت مدرک فوق لیسانس زبان فارسی از دانشگاه کلکته، در سال ۱۹۴۶ م. از طریق «فرصت مطالعاتی عبدالحلیم» برای تحصیلات عالی به کشور ایران مسافرت کرد و آنجا در حدود چهار سال اقامت گزید.^۴ در هنگام اقامت در ایران، تا ماه دسامبر سال ۱۹۵۳ م. در نویسندگی و مکالمه به زبان فارسی جدید، استعداد و مهارت کاملی حاصل نمود و همان سال، از دانشگاه تهران، فوق لیسانس

۱. مجله «ایندو ایرانیکا» کلکته، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۱۴.

۲. همان، جلد ۵۲، شماره ۱-۴، ص viii.

۳. همان، ص ۱۲۴

۴. همان، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۱۵

ادبیات را نیز گرفت.^۱

سپس وی پایان نامه‌ای با عنوان «تأثیر فارسی در زبان و ادبیات بنگال» به زبان فارسی نگاشت و از دانشگاه تهران در سال ۱۹۵۷ م. درجه دکتری ادبیات را دریافت کرد.^۲ پس از بازگشت به کلکته از ایران، دکتر برق در دبیرستان هیر در کلکته چند ماه به عنوان آموزگار درس داد. وی از پانزدهم ژانویه سال ۱۹۵۴ به عنوان دانشیار در بخش عربی و فارسی در دانشگاه کلکته آغاز به کار کرده بود.^۳ وی، پس از این خدمت ممتاز حدود سی و سه سال، به عنوان سرپرست بخش عربی و فارسی و پروفیسور فرهنگ اسلامی در سال ۱۹۸۷ م. از دانشگاه بازنشسته گردید.^۴ خدمات گرانقدر و ارزنده او در زمینه زبان و ادب فارسی باعث شد که در سال ۱۹۷۹ م. از طرف ریاست جمهوری کشور هند، برای تقدیر از دکتر برق، به او جایزه و نشان لیاقت اهدا شود.^۵ از بد حادثه، او بعد از بازنشستگی بیمار گشت و بیماری وی تا سه سال ادامه داشت که سرانجام، اجل سر رسید و شب دوشنبه به تاریخ ۴ اکتبر ۱۹۹۹ م. او را از آغوش حیات بیرون کشید. وی در ایالت بیهار در قریه چارگاوان در کنار آرامگاه صوفی بزرگ - حضرت شیخ آمون - که به وی ارادت و اعتقاد داشت، به خاک سپرده شد.^۶

پروفیسور عطا کریم برق در قرن بیستم میلادی یکی از برجسته‌ترین دانشمندان فارسی در شبه قاره به شمار می‌رود. وی زندگانی را برای ترویج و پیشرفت زبان و ادب فارسی در شبه قاره وقف کرده بود. به سبب مطالعات در زبان و ادب فارسی، مقاله‌هایی به زبان اردو، انگلیسی و فارسی نوشت. ولی ذوق و قریحه‌اش بویژه در فارسی‌نویسی جدید، نه تنها وی را میان دانشمندان هندی، بلکه در میان دانشمندان ایرانی نیز معروف ساخت و او به عنوان یک دانشمند بزرگ زبان فارسی، شهرت دوام

۱. مجله «ایندو ایرانیکا» کلکته، جلد ۵۲، شماره ۱-۴، ص ۷۷.

۲. همان، جلد ۵۲، شماره ۱-۴، ص xxx.

۳. همان، ص ۷۷.

۴. همان، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۱۵.

۵. همان.

۶. همان، ص ۱۱۶.

کسب نمود. در سطور آینده درباره خدمات دکتر برق به طور مفصل بحث می‌شود. چنانکه قبلاً ذکر شد، دکتر برق در سال ۱۹۵۷ م. از دانشگاه تهران، مدرک دکتری با پایان نامه به فارسی به عنوان «تأثیر فارسی در زبان و ادبیات بنگالی» را گرفت. این پایان نامه زیر نظر دکتر محمد مقدم پروفسور و زبان‌شناس معروف در دانشگاه تهران تهیه شد.^۱

ولی متأسفانه این کار گرانبایه تاکنون به شکل کتابی به چاپ نرسیده است. این تصنیف مشتمل بر دو جلد، هفت باب و علاوه بر مقدمه، دارای ۸۲۵ صفحه می‌باشد. اقتباسی از مقدمه طولانی آن، که دارای ۴۰ صفحه است در ادامه نقل می‌شود که تسلط وی به زبان فارسی و نوشتن به فارسی جدید را روشن می‌سازد. پروفسور برق می‌نویسد:

”هندوستان مملکتی است پهناور، دارای تمدنهای گوناگون و به قول استاد ارجمند سعید نفیسی، هندوستان یک کشور نیست بلکه یک اقلیم است کلمه اقلیم از هر حیث بر هندوستان صدق می‌کند، زیرا از این ناحیه تا به آن ناحیه، نه تنها زبان و نژاد و دین و لباس و عادات و رسوم تغییر می‌کند، بلکه درختان و گیاهان نیز تفاوت دارند.

در هر حال، هندوستان یکصد و هفتاد و نه زبان و پانصد و چهل و چهار گویش دارد، که در میان آنها پانزده زبان وسعت و دامنه‌ای گسترده داشته دارای ادبیاتی مفصل می‌باشند. در میان این زبان‌ها، یازده زبان ریشه در زبان آریایی داشته و چهار زبان دیگر از گونه دراویدی به شمار می‌رود. این پانزده زبان، برای ادبیات و تعلیم و تربیت و زندگی عمومی قابل استفاده می‌باشد“^۲.

قبلاً ذکر شد که این تصنیف دو جلد دارد. جلد اول مشتمل بر ۴۳۸ صفحه و پنج باب در تاریخ زبان و ادب بنگالی است که علاوه بر آن، نفوذ فارسی در زبان بنگالی را شرح داده و چگونگی روند پیشرفت زبان و ادب بنگالی را طی سه دوره بیان نموده است.

۱. مجله «ایندو ایرانیکا» کلکته، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۲۳.

۲. عطاکریم برق، تأثیر فارسی در زبان و ادبیات بنگالی، ص ۱.

دوره آغازین (از سال ۹۰۰-۱۲۰۰ م.)، عهد اسلامی (۱۲۰۱-۱۸۳۶ م.) و عهد جدید (از ۱۸۳۶ م. تا به حال). اهمیت و ارزش این کار گرانمایه به ابواب زیر منحصر می‌گردد. فهرست مطالب دست نوشته این دو مجلد، از این قرار است:

۱. فصل اول: نظر اجمالی به تاریخ سیاسی، ادبی و فرهنگی بنگال و استانداران بنگاله در زمان،
 ۲. فصل دوم: دسته بندی زبان بنگالی؛
 ۳. فصل سوم: دوره ابتدایی زبان بنگالی
 ۴. فصل چهارم: دوره اسلامی زبان بنگالی
- الف: سهم مسلمین و هندوها در پیشرفت زبان بنگالی و نفوذ فارسی در آن؛
 ب: سخنوران نامی مسلمان و بررسی آثار آنان نفوذ فارسی در زبان بنگالی؛
 ج: سخنوران نامی مسلمان در اراکان و چگونگی آثار آنان و نفوذ فارسی در زبان بنگالی؛
 د: سخنوران نامی مسلمان و پذیرایی آنان
۵. فصل پنجم: شامل دوره جدید زبان بنگالی و چگونگی سهم فارسی در آن؛ مشتمل بر دو باب (ششم و هفتم) وابسته به زبانشناسی فارسی و نفوذ آن بر زبان، دستور و لغت شناسی بنگالی می‌باشد. در ادامه، مطالب مربوط به آن، فهرست سازی، درج شده است.
 ۶. واژه‌های فارسی در زبان بنگالی و بررسی آن نمونه‌های پسوندی و پیشوندی و بعضی نمونه‌های شباهت گرامری، تغییرات فونیتیک و مثال‌های آن
 ۷. شامل فهرست واژه‌های فارسی به زبان بنگالی، ضرب الأمثال بنگالی و نفوذ فارسی در آن؛ ضرب الامثال چیست؟؛ بررسی امثال و حکم بنگالی؛ فهرست واژه‌های فارسی در امثال و حکم بنگالی؛ منابع و مآخذ کتاب (جلد اول و دوم).
- اینک درباره اثر فوق، اظهار نظر مرحوم پروفیسور سید امیر حسن عابدی، دانشمند معروف فارسی در هند آورده می‌شود. پروفیسور عابدی می‌گوید:
- ”در این مناسبت نمی‌توان مرحوم پروفیسور عطا کریم برق را فراموش کرد کسی که اثر وی «تاثیر زبان فارسی بر زبان و ادب بنگالی»، نقطه عطفی در

حوزه فرهنگ مشترک مان (ایران و هند) است^۱.

دومین اثر فارسی که کار گرانیهایی در ادبیات می‌باشد، عبارت است از: «جستجو در احوال صفی علیشاه»^۲ که از خانه فکر و کاوش پروفسور عطا کریم برق به زبان فارسی تراوش کرده و در ایران در سال ۱۹۷۴ م. از سوی انتشارات ابن سینا چاپ شده است. این تصنیف مشتمل بر ۱۴۴ صفحه و دارای دو بخش است.

بخش اول: جستجو در احوال صفی علیشاه؛ اسم و نسب صفی علیشاه؛ خانواده صفی علیشاه؛ آرامگاه صفی علیشاه؛ عقاید و عرفان به حضرت علی علیه السلام؛ صفی علیشاه نعمت اللهی بود؛ قانون نعمت اللهی.

بخش دوم: جستجو در آثار صفی علیشاه؛ کلید آثار صفی علیشاه؛ آثار منشور صفی علیشاه:

عرفان الحق؛ میزان المعرفة و برهان الحقیقه؛ اسرار المعارف

آثار منظوم:

دیوان قصاید و غزلیات صفی؛ مثنوی زبده الاسرار؛ مثنوی بحر الحقایق؛ آینه عشاق؛ تفسیر صفی؛

مختصات تفسیر صفی از نظر زبان و بیان

فهرست مأخذ

فهرست مندرجات^۳

در مقدمه این تصنیف، «آغاز سخن» که مشتمل بر ۱۰ صفحه است، پروفسور برق توضیح می‌دهد:

۱. ر. ک، به مقاله پروفسور عابدی با عنوان "Indo-Persian literature in the 20th century" Indo-Iranica, vol.55. No. 1-4, p. 65.

۲. میرزا حسن صفی علیشاه صوفی، شاعر و نویسنده معروف در عهد قاجار می‌زیست. وی در سال ۱۲۵۱ هجری در اصفهان متولد شد و در سال ۱۳۱۶ هجری در تهران فوت کرد (ر.ک به عطا کریم برق، جستجو در احوال صفی علیشاه، تهران، ۱۹۷۴ میلادی، ص ۱۱-۲۴۶).

۳. جستجو در احوال صفی علیشاه، ص ۱۱-۴۴.

«این کتاب محتوی مطالعات در احوال و آثار حاج میرزا حسن صفی علیشاه اصفهانی است. چون در دانشگاه تهران علاوه بر امتحانات کتبی و شفاهی، مقاله نویسی نیز جزو برنامه امتحانات دوره دکتری بود، استاد معظم آقای سعید نفیسی دستور دادند که لازم است بنده مقاله تحقیقی مربوط به تاریخ تصوّف مرقوم دارم. بنده با اجازه ایشان به شرح احوال و آثار صفی علیشاه پرداختم و مقاله‌ای دارای هشتاد صفحه به راهنمایی و نظارت ایشان ترتیب دادم و آن را خدمت ایشان بردم»^۱.

از اقتباس مذکور روشن می‌شود که در چه اوضاع و احوالی پروفیسور عطا کریم برق این کتاب را با راهنمایی پروفیسور سعید نفیسی، دانشمند معروف فارسی در دانشگاه تهران تصنیف کرد. اینک به نقل دیدگاه استاد نفیسی پرداخته می‌شود که کتاب را قدر و منزلت بخشید و اهمّیت و ارزش این کتاب در زمینه زبان و ادب فارسی را مشخص گردانید. پروفیسور نفیسی درخصوص این اثر با ارزش می‌گوید:

«کتابی که در این اوراق منتشر می‌شود، نتیجه مدّت‌ها کار و مطالعه و دقّت است و من که پیش از انتشار، آن را مطالعه کرده‌ام، به آقای دکتر عطا کریم برق برای این اثر مهم تبریک می‌گویم و از یزدان پاک کامیابی او را در سالیان دراز مدت خواهانم»^۲.

سومین اثر دکتر برق به زبان فارسی عبارت از «بحث الصفی فی دراسات القرآن الکریم» است که مطالعه انتقادی «تفسیر صفی علیشاه» می‌باشد. این تفسیر به فارسی در قالب مثنوی است. دکتر برق، این کار گرانمایه و تحقیقی را به راهنمایی و نظارت دکتر علی اصغر حکمت، دانشمند معروف فارسی در ایران انجام داد. دکتر برق شرح می‌دهد:

«در اواخر سال گذشته کتاب دیگری درباره تحقیق و مطالعه در تفسیر صفی که عنوان آن «بحث الصفی فی دراسات القرآن الکریم» است و آن را تحت راهنمایی و نظارت استاد محترم دکتر علی اصغر حکمت به ظهور رسانیده

۱. جستجو در احوال صفی علیشاه، ص ۳.

۲. همان، ص ۸.

بودم، به پایان رسانیدم^۱.

این تفسیر منظوم دارای ۳۲۰۰ شعر^۲ مشتمل بر ۲ جلد است. دکتر برق راجع به این تفسیر، اینگونه اطلاعات می‌دهد:

”نویسنده این سطور، تفسیر صفی را به دقت مطالعه و آن را بررسی و ارزیابی کرده و کتاب جداگانه با عنوان «بحث‌الصّفی فی دراسات القرآن الکریم» در سیصد و پنجاه صفحه به ظهور رسانیده، آن کتاب هنوز به چاپ نرسیده و چهار نسخه دستنویس آن پیش من موجود است که در آن، به جنبه‌های عرفانی و معنوی تفسیر صفی و بحث و تأویلات صوفیانه آن مرد بزرگوار پرداخته شده است^۳.

این مثنوی تفسیر، منقسم بر پنج باب زیر است:

فصل اول: ارزش تفسیر صفی علیشاه؛

فصل دوم: مقایسه تفسیر صفی علیشاه با مثنوی معنوی؛

فصل سوم: تأویلات صوفیانه صفی؛

فصل چهارم: تأویلات صفی در حرفهای مقطعه قرآن؛

فصل پنجم: نظر اجمالی به تأویلات صفی در محکّمات و متشابهات.

این کار گرانمایه دکتر برق در سال ۱۹۷۰ م. به تکمیل رسید؛ ولی متأسفانه هنوز چاپ نشده است^۴.

چهارمین اثر دکتر برق، دو رساله با عنوان «رساله تحقیقات المعانی» و رساله «مطلوب المبارک» است که آن را با موضوع تصوّف، یک صوفی بزرگ شیخ آمون^۵

۱. جستجو در احوال صفی علیشاه، ص ۳.

۲. مجله ایندو ایرانیکا، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۲۶.

۳. جستجو در احوال صفی علیشاه، ص ۱۰۴.

۴. مجله ایندو ایرانیکا، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۲۶.

۵. حضرت شیخ احمد آمون در عهد خودش صوفی بزرگی به شمار می‌رفت. وی در قریه چارگاوان در حوزه مونگیر در ایالت بیهار در سال ۶۸۸ هجری/۱۲۸۹ میلادی متولد شد و در همین سرزمین در سال ۷۸۴ هجری/۱۳۸۲ میلادی فوت کرد. شیخ احمد آمون افتخار داشت که صوفی بزرگ حضرت شیخ یحیی منیری (رح) پیرو مرشد وی بود (ر. ک: به تحقیقات المعانی و مطلوب المبارک مرتبه دکتر عطا کریم برق، ص ۲۵-۲۶).

به زبان فارسی تصنیف کرد. این رساله‌ها را دکتر برق پس از تحقیق و تنقید بسیار، حاشیه نویسی و مرتب کرد و بعد از آن، هر دو رساله را شامل یک جلد کرده با مقدمه‌ای عالمانه و فاضلانه در سال ۱۹۹۲ م. در کلکته چاپ کرد. این رساله تنقیدی محیط در ۲۰۶ صفحه است که شامل زندگینامه حضرت شیخ آمون، گفته‌های روحانی وی و معرفی رساله‌ها و موضوعات دیگر است. مقدمه‌ای مشتمل بر ۱۱۲ صفحه از خامه دکتر برق با معلومات ارزنده‌ای درباره عده‌ای از صوفیان آن دوره، ذکر مجالس صوفیانه ایشان و عده‌ای از شخصیت‌های معروف سرزمین بیهار، کتاب را زینت بخشیده است. دکتر برق مقدمه کتاب را چنین شروع می‌کند:

”الحمد لله والسلام علی عباده الذین اصطفی

احوال و آثار حضرت مخدوم مولانا شیخ (احمد) آمون قدس سره:

حضرت مخدوم شیخ احمد آمون^(رح) از برجسته‌ترین مشایخ و بزرگان زمان خود در سلوک و تصوف و در زهد و تقوی و از مقرب‌ترین پیروان حضرت مخدوم جهان شیخ شرف‌الدین احمد یحیی منیری بیهاری بوده است.^۱

دکتر برق با عنوان «تدوین و تبویب تحقیقات المعانی و مطلوب المبارک» ابتدا در مقدمه، رساله «تحقیقات المعانی» را اینطور معرفی می‌کند:

”این رساله کوچکی است مشتمل بر دو باب، و هر باب سه مجلس دارد. حضرت مولانا شیخ ارزانی فرزند حضرت مخدوم شیخ احمد آمون رساله کوچکی با عنوان «تحقیقات المعانی» مشتمل بر ملفوظات و رساله کوچکی با عنوان «تحقیقات المعانی» شامل ملفوظات و گفتارهای حضرت مخدوم شیخ احمد آمون در سال ۷۸۴ هجری قمری به ظهور رسانیده...؛ آنحضرت، به کمال محبت و لطف، آن نسخه را از اول تا آخر ملاحظه و مطالعه نموده به زبان خود آن را «تحقیقات المعانی» نام داد.^۲

همچنین، دکتر برق در معرفی رساله «مطلوب المبارک» می‌نویسد:

۱. عطا کریم برق، تحقیق المعانی و مطلوب المبارک، ص ۲۵-۲۶.

۲. همان، ص ۱۱۵-۱۱۶.

”در آغاز، این رساله کوچک، مقدمه‌ای دارد که در آن حمد و نعت گنج‌انیده شده است. این رساله، مانند تحقیقات‌المعانی از ملفوظات و فرموده‌های حضرت مخدوم شیخ احمد آمون است که آن را حضرت مولانا شیخ مبارک، فرزند حضرت مولانا شیخ ارزانی، جامه تدوین و ترتیب پوشانید“^۱.
پروفسور دکتر نذیر احمد در مورد رساله‌های مزبور با عنوان «نقد و نظر» دیدگاه‌های خود را اینطور اظهار می‌فرماید:

”شیخ احمد آمون از اجل خلفای حضرت شرف‌الدین یحیی منیری بود ... دو ملفوظ شاه آمون باقیمانده است و هر دوی آنها با تصحیح پروفسور عطا کریم برق منتشر می‌شوند. وی چند نسخه خطی و چاپی را یکجا کرد و بعد از مقایسه و مقابله آنها متنی را آماده کرد و مقدمه مبسوط و محققانه‌ای به زبان فارسی جدید برای آن نوشت“^۲.

ناگفته نماند که از این اظهار نظر دانشمند برجسته زبان فارسی، نه فقط اهمیت و ارزش کتاب روشن می‌گردد بلکه دانشمندی و فارسی‌دانی دکتر برق هم در زمینه زبان و ادب فارسی در هند آشکارا می‌گردد.

پنجمین اثر فارسی که دکتر برق، به دانشجویان و دانش‌آموزان زبان فارسی ارائه نمود، رساله‌ای است به زبان فارسی با عنوان «آموزش و پرورش در ایران از دیدگاه نفوذ اسلامی» که آن را «انجمن ایران - کلکته» در سال ۱۹۸۴ م. چاپ کرد. این رساله، مشتمل بر ۵۶ صفحه و معرفی آن به زبان انگلیسی از طرف مصنف می‌باشد. این رساله، درباره آموزش و پرورش اسلامی و پیشرفت آن در مملکت ایران تحت نفوذ اسلام، بحث علمی و فاضلانه‌ای را ارائه می‌نماید. مقدمه‌ای به زبان انگلیسی از طرف پژوهشگر خواجه محمد یوسف، دوستدار زبان و ادب فارسی در کلکته ضمیمه رساله است. وی می‌نویسد:

۱. عطا کریم برق، تحقیق‌المعانی و مطلوب‌المبارک، ص ۱۱۹.

۲. همان، ص ۱۷-۲۰.

”در رساله حاضر پروفیسور برق رنج و زحمتی را متحمل شده تا یک متن خلاصه ولی معتبر درخصوص تاثیر بر آموزش در ایران در دوران اسلامی آن کشور تا دوره پهلوی را با موفقیت ارایه دهد. عمق شناخت و درک موضوع در رساله بارز و آشکار است؛ این اثر اندیشمندان را قادر می‌سازد تا در این زمینه تحقیقات بیشتری را به انجام رسانند“^۱.

رساله «آموزش و پرورش در ایران» چنین آغاز می‌شود:

”اصول آموزش و پرورش، بنا به مقتضیات زمان و مکان و جامعه، در هر کشور و ملتی جدا از سایرین است. دین و مذهب یک ملت و کشور، در توسعه و پیشرفت آن دخیل بوده و نقش مهمی را بازی نموده است. مثلاً در ایران قدیم یا هندوستان قدیم می‌بینیم که اصول آموزش و پرورش براساس دین براهمایی و بودایی و زرتشتی بوده. یا مثلاً می‌بینیم در زمانی که دین اسلام در ایران گسترش یافت، آموزش و پرورش آن کشور تغییر پیدا کرده اساس و اصول آن بر طبق آیین و تعلیمات اسلامی کار کرد و مقتضیات زمان و مکان در تأمین اصول آموزش و پرورش، نقش مهمی را ایفا کرد“^۲.

ششمین اثر گرانمایه که در زمینه زبان و ادب فارسی، چکیده‌خامه دکتر عطا کریم می‌باشد، رساله‌ای به زبان فارسی با عنوان «حیات و خدمات صائب تبریزی» شاعر فارسی جدید در ایران است. ولی این رساله چاپ نشد زیرا دکتر برق، به شدت اسیر بیماری گشته از این جهان برفت و دست نوشته آن رساله هم از کتابخانه شخصی مصنف مفقود است.^۳

علاوه بر این کارهای پژوهشی و علمی، دکتر برق برای دانش آموزان و دانشجویان فارسی، کتاب‌های درسی به زبان فارسی تألیف و ترتیب داد که عبارتند از:

۱. عطا کریم برق: آموزش و پرورش در ایران، (ر. ک به مقدمه به زبان انگلیسی از طرف خواجه محمد

یوسف) ص ۱.

۲. همان.

۳. مجله ایندو ایرانیکا، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۲۸ و ر. ک هم به حواشی‌نویسی شماره ۲۲ بر صفحه ۱۴۱ مجله مذکور.

۱. گزیده فارسی برای دانشجویان لیسانس تخصصی با ترتیب و تدوین و شامل احوال و آثار دوازده نویسنده و شاعر با تجزیه و تنقید که آن را دانشگاه کلکته چاپ کرد.
 ۲. گزیده‌ای فارسی با عنوان «خوشه‌های ادب» برای دانش آموزان دبیرستان با زندگینامه مختصر شاعران و نویسندگان که آن را «هیأت معارف ثانویه» بنگاله غربی در سال ۱۹۵۵ م. به زیور چاپ آراسته کرد.
 ۳. فارسی جدید (بخش اول و دوم) چاپ در سال ۱۹۶۴ م. که در امر آموزش فارسی جدید برای نوآموزان شایسته ذکر می‌باشد.^۱
- همچنین، دکتر برق در زمینه زبان و ادب، تاریخ و فرهنگ و تحقیق و تنقید مقاله‌های بسیاری به زبان فارسی نگاشت که همه در مجله‌های هند و ایران چاپ شده که در این میان مجله‌های «ایندو ایرانیکا» کلکته، «آیین هند»، «راهنمای کتاب تهران»، «مجله ایندو ایران سوسایتی»، «قند پارسی» و «بیاض» دهلی‌نو شایسته ذکرند.^۲
- میان این مجله‌ها فقط مجله ایندو ایرانیکا در چاپ کردن تعداد بسیاری از مقاله‌های دکتر برق موجب مباحثات می‌باشد. از تقدیم فهرست مقاله‌ها که خیلی طولانی است، خودداری می‌شود.^۳
- در این ضمن، این نکته قابل ذکر می‌باشد که مجله «قند پارسی» دهلی نو، دو مقاله از دکتر برق را در شماره‌های ۶ و ۲-۳ چاپ کرد که به ترتیب عبارتند از:
۱. تراجم آثار فارسی به زبان بنگالی؛
 ۲. مطالعه تطبیقی درام‌ها به زبان بنگالی و فارسی.
- ضمن معرفی خدمات دکتر برق در زمینه زبان و ادبیات فارسی، این را هم باید ذکر کرد که پس از درگذشت دکتر محمد اسحاق در سال ۱۹۶۹ م.، مسئولیت تدوین و ترتیب بخش فارسی مجله ایندو ایرانیکا، بر دوش دکتر برق افتاد. این مرد لایق، فایق و مجاهد تا وقتی که از سلامتی برخوردار بود، این بار گرانمایه را به نحو احسن بر دوش

۱. مجله ایندو ایرانیکا، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، ص ۱۲۹

۲. همان، ص ۱۲۹-۱۳۰.

۳. ر. ک به اشاره index ایندو ایرانیکا، کلکته، بخش فارسی، ص ۳-۷.

داشت. فهرست مقاله‌ها به عنوان «سر مقالات ایندو ایرانیکا» در نمایه درج است که می‌توان بدان مراجعه نمود.

صحّت و درستی آنچه در این صفحات راجع به دکتر عطا کریم برق به رشته تحریر در آمد، از آن رو آشکار است که دکتر برق به سبب خدمات ارزنده‌اش به زبان فارسی، یکی از برجسته‌ترین دانشمندان فارسی در هند به شمار می‌آید که آوازه‌اش از مرزهای کشور هند عبور کرده در ایران و افغانستان هم پیچیده است.

منابع

۱. برق، عطا کریم، آموزش و پرورش در ایران، کلکته، ۱۹۸۴ میلادی
۲. برق، عطا کریم، تاثیر فارسی در زبان و ادبیات بنگالی.
۳. برق، عطا کریم، تحقیق المعانی و مطلوب المبارک، کلکته، ۱۹۹۲ میلادی.
۴. برق، عطا کریم، جستجو در احوال صفی علیشاه، تهران ۱۹۷۴ میلادی.
۵. مجله ایندو ایرانیکا، جلد ۵۲، شماره ۱-۴، کلکته.
۶. مجله ایندو ایرانیکا، جلد ۵۳، شماره ۱-۴، کلکته.